

Forord

En presentasjon av et forholdsvis ukjent fag kan ikke fullt ut realiseres gjennom en samling artikler. Den samlingen som fremlegges i dette heftet, kan vise hvilket materiale som i øyeblikket ligger på noen sosialantropologers skrivebord og som tillater fremleggelse i en kort og forutsetningsløs form; den kan ikke like klart vise hvilke teoretiske problemer som for tiden er fremme og langt mindre gi et tverrsnitt av hele disiplinen. Det er derfor behov for noen generelle, innledende bemerkninger som kan antyde fagets karakter og karakteren av det norske særpreget innenfor den sosialantropologiske fagtradisjon.

Sosialantropologi er kanskje den mest rent akademiske disiplin blant samfunnsvitenskapene: dens fagtradisjon har ikke vært skapt av behovet for direkte anvendelser eller av en urolig sosial samvittighet, men bare av nysgjerrighet om menneskelige kulturer og samfunn og av undring over deres formvariasjon. At vi nå står overfor store og viktige anvendelsesmuligheter, særlig i utviklingsproblematikken, har enda ikke endret fagets grunnleggende preg. Fagets kilder ligger altså i en naturhistorisk holdning hvorved vi søker å oppdage, beskrive og forstå livet omkring oss. Kunnskapsmassen vokste gjennom etnografiske samlinger og beskrivelser, og det teoretiske begrepsapparat ble utviklet slik at man i 1920-årene finner den første litteratur som kan gjenkjennes som sosialantropologisk.

Fagets bidrag til den samfunnsvitenskapelige fellestradisjonen har først og fremst vært å bringe frem sammenliknende materiale fra andre kulturer, og dette har hatt en viss betydning både for de rent sosiale vitenskaper og for psykologi: På den ene side har det vært fruktbart å tvinge kolleger til å se opp fra sine nitide detaljundersøkelser av sosiale forhold i vår avkrok av verden og bli minnet om andre forhold og muligheter. På den annen side har det stumdom vært nødvendig å arrestere kolleger i deres generaliserende tankeflukt fra vårt eget, kulturhistorisk spesielle, samfunn direkte over i utsagn om

menneskes allmene vesen og menneskesamfunnets fundamentale karakter. Spor etter disse bidragene gjenkjenner en kanskje klartest i litt eldre grunnleggende sosiologi, og i noen etablerte synspunkter i utviklingspsykologien. De bidrag faget tilbyr av mer teoretisk karakter, eller i metode og teknikk, har vært mindre påaktet inntil det siste tiår eller to.

En vesentlig del av innholdet i den sosialantropologiske litteratur består da av materialfremleggelse om formene for sosialt liv i forskjellige kulturer. Meget av dette materiale er morfologisk: det dreier seg om hovedformer for samfunnsorganisasjon – om institusjonene i fremmede samfunn. Denne siden av faget er deskriptiv og komparativ og preges ikke av noen stor grad av abstraksjon, skjønt det er lett å undervurdere hvor lang veien er fra den umiddelbare observasjon av atferd i en total sosial sammenheng som er helt forskjellig fra vår, og frem til en konsentrert og fyldestgjørende beskrivelse av samfunnets formkarakteristika i entydige og allmene ord. En vesentlig del av fagets terminologi og analytiske fremgangsmåter er utviklet nettopp for å tjene denne oppgaven.

Faget har imidlertid også utviklet egne teknikker og metoder for å fremme selve datainnsamlingen. Vi står her overfor to hovedproblemer: For det første er det åpenbart at den atferd vi ønsker å registrere struktureres av aktørenes egne forestillinger – deres kategorier og verdsettinger. Hvis vi prøver å observere og systematisere denne atferd ved hjelp av kategorier som stammer fra norsk middelklassekultur, vil vi gjøre vold på materialet; det er som å nedtegne engelsk ved hjelp av norske lyd kategorier og norsk grammatikk. Imidlertid har vi ikke utviklet et fullstendig analytisk vokabular for alle kulturer og alle samfunnsforhold; i betraktning av studieobjektets kompleksitet og formvariasjon er et uttømmende vokabular av denne type en utopi. Samtidig vil vi ikke unnsnippe eller skjule problemet ved å kaste det over på intervjuobjekter eller to-språklige «informanter». Faget har utviklet og tar stadig sikte på å forbedre de begreper og metoder som tjener til å løse dette problemet, og enkelte av disse metoder illustreres i artiklene som følger.

Det annet problem har med selve observasjon å gjøre: Siden menneskers sosiale atferd er rettet mot medmennesker, hvordan kan da en sosialantropolog være til stede og observere sosialt liv uten å influere det ved sin tilstedeværelse? Andre samfunnsvitenskaper har delvis unngått dette problemet ved å gi opp – ved å spørre ut folk og

altså bruke *dem* som observatører av seg selv, eller ved å skape eksperimentelle observasjonssituasjoner. Disse utveiene er stort sett stengt i studiet av andre samfunn enn vårt eget. I all samfunnsvitenskap er det dessuten ønskelig at forskeren selv skal kunne se utfoldelsen av det sosiale liv som han ønsker å beskrive og analysere. Den sosialantropologiske metode som kalles «deltakende observasjon» er den eneste type løsning man har funnet: ved å lære å ta plass i et samfunn som deltaker, reduseres forstyrrelsen man lett bringer til systemet, og det blir derved i langt større grad mulig å foreta direkte observasjon.

Endelig går den morfologiske databehandling og utviklingen av metoder som gjør det mulig for forskeren å trenge inn i kulturer og samfunn, hånd i hånd med teoretiske og analytiske problemstillinger i faget: hvordan skapes regelmessighetene i sosialt liv og hva er sammenhengen mellom sosiale former i de forskjellige deler av et sosialt system?

Slike problemer har i de siste 20–30 år vært behandlet i en strukturell-funksjonell tradisjon som har vært overmåte fruktbar for mange formål. Men nyere modeller som går mere på prosess synes i dag å være langt mere produktive og gir løfte om teoretiske nyvinninger. De atferdsmønstre som en strukturell-funksjonell analyse tar som gitt, fremkommer tross alt som aggregater av mange individers valg og avgjørelser; en forståelse av determinantene for sosial form må følgelig innebære at man forstår mekanismene som kanalisere folks valg. Determinantene søkes dels i kultur – i folks kategorier og verdsettinger – dels i sosial prosess. Strategiske analyser av personers og gruppers posisjoner og muligheter brukes for å belyse noen av de sosiale kreftene som er med å bestemme handlingsmønstre. Hvor nye former er i ferd med å fremkomme og man kan studere innovasjon og rutinisering, ligger lovende muligheter for ny teoretisk innsikt i de sosiale determinantene. Samtidig søker man, særlig med støtte i lingvistisk teori, nye veier for analysen av de kulturelle determinantene. Og begge typer av determinanter forenes i analysen av sosiale situasjoner og rollespill.

Tankegangen som ligger bak disse analysene kan helt generelt uttrykkes slik: Menneskelig atferd er stort sett målrettet, og målene prioriteres i pakt med aktørens kultur, ut fra forventninger om hvilken glede og nytte man kan ha av å nå dem. Videre kjenner folk alternative virkemidler i realiseringen av slike mål, og de forsøker å handle ut fra en realistisk vurdering av hva det er mulig å oppnå under

spesielle omstendigheter. Sosialt liv fremkommer som aggregatet av slike individuelle avgjørelser, og den form det har kan forklares ved å påvise disse forutsetningene og begrensningene. Men dette innebærer også at all sosial virksomhet kan oppfattes som en slags læringsprosess; siden erfaringene som høstes virker tilbake på folks forventninger og fremtidige valg. Mer teknisk kan vi si at kulturelle forhold i form av folks kategorier og verdsettinger, løper sammen med økologiske forhold og sammen determinerer atferd og sosial form, men at sosial form også virker tilbake på kulturen. I slike gjensidige avhengigheter kan man se konturene av en samlet sosialantropologisk teoribygning som forener perspektiver fra såvel kulturforskning som samfunnsforskning.

I arbeidet med å utvikle faget i denne retning har sosialantropologi i Norge allerede fått et visst særpreg, og dette fremgår til en viss grad av artiklene i denne samlingen.

Fredrik Barth.